

סוד הקוצים וסוד העמידה

לקריאת 'התיקונים' מאת ג'ונתן פראנז

:: הרביב

לומר, נוגע לחברה האמריקאית בלבד. המשפחה המתוארת ב'התיקונים' מזכירה כמובן משפחה טיפוסיית אחרת מהמערב התיכון, שסיפור חייה הפרטי והנושא היה סמל לאובדנה של החברה האמריקאית כולה, ביצירה שהפכה לקלסיקה אמריקאית: משפחת ג'וד מהספר 'ענבי זעם' של סטיינבק (שיצא לאור בשנת 1939). גם גיבוריו של סטיינבק מנסים להתמודד עם פירוק הכללי המטלטל את חייהם. תמונת הסיום של הרומן, שאינה מרפה מן הקורא (אישה צעירה מיניקה איש זר גווע ברעב, בלב המבול שניתך על הארץ), מביעה איזו אמונה בלתי מנוצחת באדם. אמונה העומדת בכל ומגלה בו פנים חדשות של עוז והתעלות מעבר למה שאדם רגיל לדעת על עצמו. אמונה עיקשת זו, ולא הדמיון הצורני גרידא, היא החוט האמיץ המחבר בין 'התיקונים' של פראנז ל'ענבי זעם' של סטיינבק. כאן גם היסוד להשוואה אל ברנה מה משותף ל'מכאן ומכאן' ולרומנים ה'אמריקאים' כל כך של סטיינבק ופראנז? הדמיון בין היצירות הללו הוא בכך, ששלושתן מותירות את הקורא בתחושה עמוקה של חוסר נחת. יתר-על-כן, בשלוש היצירות, לאחר שנמנו כל הסיבות ליאוש ולכניעה, מורות שורות הסיום כי "כל החשבון עוד לא נגמר". אפילו הנחמה המועטה שבניהיליון גמור, ומשיכת ידיים מן המאבק, אפילו המנוחה על זרי היאוש - אפילו אלה נשללות מאתנו. דווקא הקונקרטיות האמריקאית של 'התיקונים' נוגעת, אם כן, בבעיות העמוקות והאוניברסליות ביותר של החיים המודרניים. 'התיקונים' הוא ספר רווי תיאוריה, ודווקא משום כך אין הוא מאפשר למצוא מפלט בשום תיאוריה. הוא מטמיע בתוכו את כל העולם התיאורטי של ארה"ב של ימינו, לא רק ב'רקע', כי אם במחשבות ובדברים המפורשים של הגיבורים. תיאוריות פסיכולוגיות; תיאוריות אודות תרבות הצריכה; תיאוריות של התנועה נגד הגלובליזציה; תיאוריות פוסט-

עם סיום הקריאה ב'התיקונים' מאת ג'ונתן פראנז (הוצאת 'עם עובד', 2003. תרגום: אלינוער ברגר) עלו בדעתי השורות החותמות את הרומן 'מכאן ומכאן' של יוסף חיים ברנה: "ראשו של עמרם הקטן עדין היה מונח בחיקו של אריה לפידות, וזכר-מה עצוב, פשוט, מעורר חמלה, ויחד עם זה סודי, חשוב ויקר עד אין קץ היה בדבקות זו. שרידי קוצים היו להם לשניהם על בגדיהם הפרומים ובראשיהם. אז קראה להם אופת הלחם לעזור לה, ויקומו שניהם ויעמדו. ואותו הסוד הגדול היה גם בקוציהם גם בעמידתם. על משמרתם עמדו. על משמרת החיים עמדו הזקן והילד, נעטרי-הקוצים. החמה זרחה כמו לפני הגשם. ההוויה הייתה הווית-קוצים. כל החשבון עוד לא נגמה". לכאורה אין שום חוט מקשר בין הרומן הארץ-ישראלי של ברנה מראשית המאה העשרים, לבין ספרו של פראנז, הספוג כולו, עד אחרון ביטוייו והקשריו, באמריקה של המאה העשרים ואחת. כמו יצירות רבות אחרות מן הספרות האמריקאית, הרומן 'התיקונים' מתמודד עם בעיותיה של החברה באמריקה מבעד לסיפוריה של משפחה אחת מן המערב התיכון. הציר המרכזי של הרומן הוא סעודת חג-מולד, שאם המשפחה מבקשת לקיים כסעודה משותפת אחרונה. דרך סיפורם של בני המשפחה נחשפת החברה האמריקאית במערומיה. כן. זהו ספר אמריקאי מאוד. הוא אחוז כולו בעולם המושגים והמיתוסים האמריקאים, הישנים והחדשים. במבט ראשון נדמה שכל מה שיכול סיפור כזה

מה משותף ל'מכאן ומכאן' ולרומנים ה'אמריקאים' כל כך של סטיינבק ופראנז? הדמיון בין היצירות הללו הוא בכך, ששלושתן מותירות את הקורא בתחושה עמוקה של חוסר נחת.

הגישה הפסיכולוגיסטית, שפתה וכלי-המחשבה שלה, נחשפים כקלישאות שאין יכולות להתגבר על הנתק והניכור הבסיסי בין הגיבורים, ניכור המוטמע במציאות חייהם עצמה.

אל מול הבדיחות והניכור
שחווים גיבורי הרומן, מיטלטל
הקורא בין חיוכים אינונים
להדהות כואבת. מפורק מכל
נקודת מבט "חיצונית", עובר
הקורא ברומן חוויה חמה לזו
שעוברים גיבוריו

הפרוגרסיביות בסימן שאלה ולמעשה מראה
איך עמדתו הופכת לאנטי הומאניסטית: בחסות
הסימאיות הוא בורח מאחריות.

אין בכוחן של התיאוריות לתת לגיבורי הרומן
הסבר והקשר למאבקים הסינפיים. אבל דווקא
משם כך הספר אינו מאפשר גם לקורא להידחק
אל נישה תיאורטית זו או אחרת, שתספק לו נקודת
מבט "צודקת" על גיבורי הספר והסבר מלא על
הסיבות להתפרקות חייהם. ההתבוננות האירונית
הזו, שלכאורה אינה משאירה מקום להשליך בו
עוגן של התייחסות למציאות, מורגשת בכל אחד
מעמודי הספר, בכל אחד מסיפורי החיים העולים
בו. כל נסיון תיאורטי למתן פשרה וכל נסיון מעשי
לפעולה של תיקון נשארים באותה אפסות.

לכאורה, עוד ספר המפרק את "האמיתות
הגדולות" ב"עידן הפוסט". אלא שפראנזו אינו
מתבצר בעמדה ביקורתית, אירונית ומרוחקת,
המפרקת בחדווה את הנרטיבים הגדולים. כל
כאבי האדם נוכחים כאן ואינם מרפים. אל מול
הברידות והניכור שחווים גיבורי הרומן, מיטלטל
הקורא בין חיוכים אירוניים להזדהות כואבת.
מפורק מכל נקודת מבט "חיצונית", עובר
הקורא ברומן חוויה דומה לזו שעוברים גיבוריו:
גם מידי נשמטות נקודות האחיזה, שבהן אנו
רגילים להחזיק על-מנת להבין את המציאות
ולפעול בתוכה.

ובכל זאת, התהליך שעובר הקורא מורכב יותר,
ומשמעות הרומן עמוקה יותר. מתיאור חוויה
של פירוק גרידא. גיבורי הספר, כל אחד מתוך
עולמו, חווים את משבר החברה בכל רמה של
חייהם, מאובדן מקום העבודה, ועד התרסקות
יחסיהם האישיים והמשפחתיים. כל ניסיונותיהם
ליצור לעצמם עולם של אהבה וקשרים אנושיים
ניגפים אל מול המציאות, החושפת את
רצונותיהם ושאיפותיהם כקלישאות שחוקות,
פתטיות. אבל מתוך הפירוק והכשלון, הגיבורים
אינם מוותרים. הם ממשיכים לנסות לשנות
ולתקן. מול גיבורי ספרו של פראנזו מתיצבים
חייהם כחרב מתהפכת, העומדת בינם לבין
הנקודה הפנימית של חייהם. כל ניסיון לפרוץ
את חומת הניכור, או לחילופין להשלים עמה
ולהתרפק עליה, משאיר אותם כואבים ופצועים.
אלא שהם אינם מוותרים, וחוזרים ומנסים שוב
ושוב. נסיון התיקון החוזר ונשנה הוא אולי לב-
ליבו של הספר.

ומהיכן הם שואבים את כוחותיהם? נראה שזהו
הסוד שעליו כתב ברנר, בשורות הסיום של
'מכאן ומכאן':

"ויקומו שניהם ויעמדו. ואותו סוד גדול היה גם
בקוציהם גם בעמידתם."

מודרניות; תיאוריות אנארכיסטיות; תיאוריות
סוציאליסטיות - כל אלה נחשפות באוזלת ידן.
הצגתן האירונית של התיאוריות הללו כמו
פורקת אותן מנשקן. כך, למשל, התיאוריה
האנטי תאגידית זוכה לדחליל להילחם בו:
"מפלגת השוק החופשי בע"מ", שאחד מבני
המשפחה מועסק בשירותה כדי להקים אתר
אינטרנט קיקונוי שיקדם את הספקולציות
הכלכליות של מנהיג המפלגה:

"ועכשיו, 'מפלגה פרו-עסקית עם נטיה מערבית'
שהתארגנה מחדש כ'חברת מפלגת השוק
החופשי בע"מ'. האתר של גיטאנאס הבטיח
שברגע ש'מפלגת השוק החופשי בע"מ' תרכוש
מספיק קולות בשביל לזכות בבחירות הארציות,
המשקיעים הזרים לאזובלד שיהפכו לבעלי מניות
ב'ליטא בע"מ' ('מדינת לאום למטרות חוץ') אלא
יזכו גם במזכרות אישיות לציון תרומתם ההירואית
לשחרור השוק במדינה..." (עמ' 156)

דווקא הסאטירה הנוקבת הזו על 'קפיטליזם
התאגידי' מותירה אותנו בתחושה של דלות
הביקורת אל מול התופעה שכבר הפנימה
לתוכה את מה שהביקורת הנוקבת 'חושפת
בקול תרועה':

גם תיאוריות אחרות, פסיכולוגיות באופיין,
זוכות כאן לייצוג מגוחך שאינו משאיר להן
מקום אמיתי לפעול בו:

"מה שאתה לא מבין, גרי, זה שזו משפחה בריאה
מבחינה אמוציונלית. אני אם אוהבת ומעורבת
עמוקות. יש לי שלושה ילדים אינטליגנטיים,
יצירתיים ובריאם מבחינה אמוציונלית. אם אתה
חושב שיש בעיה בבית הזה, כדאי שתסתכל על
עצמך." (עמ' 218)

הגישה הפסיכולוגיסטית, שפתה וכלי-המחשבה
שלה, נחשפים כקלישאות שאינן יכולות להתגבר
על הנתק והניכור הבסיסי בין הגיבורים, ניכור
המוטמע במציאות חייהם עצמה.

גם ייצוג של השמאל האמריקאי הקלסי הופך
אותו על פיו. אף הוא אינו מספק בסיס לעמוד
עליו ומוצג ככלי ריק, מבעד לדמות אביה של
אחת הגיבורות, "פליט שנות השישים", אשר "עינו
הייתה פתוחה לקלוט כל עוולה בעולם הראשון
או בעולם השלישי חוץ מאלה שעשה בילי"
(בנו המאומץ המתעלל בבתו). גם תגובותיו על
פרצי האלימות הפסיכופאטים של בילי מציגות
באור מגוחך את סימאיות השמאל האמריקאי:
כשהוא מדקלם: "פעם ביום הקורבן הוא שחור וזה
מתקבל בשתיקה; פעם בשנה הקורבן הוא לבן,
והכל מזדעקים" (עמ' 409) ממחישים הדברים את
חוסר יכולתו להתייב מול האלימות ההרסנית
של בנו. הקשר זה מעמיד את כל סימאיותיו

רן רביב לומד במכון
כהן באוניברסיטת
תל אביב, חבר
קיבוץ תמוז
וחבר ב"סוד"

ran@tamuz.org.il